

УДК 331.101.262

О.І. ЦИМБАЛ,
*кандидат економічних наук,
провідний науковий співробітник
Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України*

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Актуальність визначення інституційних засад формування та використання людського капіталу пов'язана з тим, що питання, за рахунок яких механізмів – державного регулювання чи ринкової самоорганізації – ефективніше забезпечується конкурентоспроможна модель організації використання людського капіталу нації, не вирішено навіть у розвинутих країнах. Якщо не брати до уваги позицію ортодоксальних прихильників неучасті держави в регулюванні економічної системи взагалі, то аналіз основних сучасних моделей соціально-економічного розвитку розвинутих країн свідчить про таке:

- універсальних моделей взаємодії держави і ринку не існує. Ні ринок, ні держава не можуть самостійно справитися з комплексом суто господарських задач, не кажучи вже про соціальні, екологічні, технологічні тощо;
- вважається, що узгодженій взаємодії ринку і держави заважає те, що їх функції реалізуються в просторі одних відносин, тому розширення компетенції ринку можливе тільки за відповідного звуження компетенції держави, та навпаки;
- незалежно від обраної пропорції повноважень між ринком і державою, очікування ефективності закріплюється за першим, тоді як відповідальність за вирішення соціальних, культурних, політичних та інших проблем покладається, як правило, на державу;
- ідеалом стосунків держави і ринку є така модель: ринок забезпечує поточне ефективне функціонування економічної системи, а держава втручається лише у випадку так званих "провалів ринку", виступаючи таким чином не нав'язливим та дипломатичним "лікарем", або "нічним вартовим" [1,2].

В цілому сучасна економічна наука схиляється до визнання недостатності та неповноти ринкових механізмів, а також сумнівності дотримання соціальних імперативів у межах виключно стихійної ринкової саморегуляції. Але визнання цього, на нашу думку, не дає можливості віддати безперечно перевагу державним механізмам регулювання. Адже:

- чи не таким самим недосконалим є механізм державного регулювання?

- якщо навіть і визнати, що спонтанність і стихійність не здатні впоратися з усіма господарськими проблемами, на чому саме базується впевненість, що це зможе зробити державний бюрократизм?

Аналіз останніх публікацій з даної проблеми свідчить, що останнім часом вона випала з фокусу концентрованої уваги науковців. Точніше, інтерес до ролі держави і ринку в сучасних соціально-економічних системах змістився від досліджень у межах конкретних сфер соціально-економічної системи до досліджень в галузі економічної теорії та філософії економіки (Гальчинський А.С., Грищенко А.А., Павленко К.В., Малий І.Й., Тарасевич В.М., Іноземцев В.Л. та ін.). Найбільш гострі дискусії з цього приводу на початку 90-х років минулого століття, пов'язані з першим досвідом переосмислення ролі і природи економічних систем взагалі, мали очевидний ухил у надмірну апологетику чистих ринків та захопленість ліберальними течіями економічної теорії. Затяжна криза 90 років реабілітувала державне регулювання, що знайшло відображення у відкритому або мовчазному погодженні з вагою і значенням державної влади та державної політики. Плідна робота багатьох дослідників дала можливість сформулювати вимоги до принципів і механізмів державного регулювання, визначити роль різних гілок і рівнів державної влади у вирішенні проблем зайнятості, представити механізми взаємодії між недержавними інституційними суб'єктами ринку соціально-трудова відносин, побудувати систему функцій та інституцій їх впровадження у сферах споріднених з ринком праці. Закладено концептуальні засади соціальної держави та соціально орієнтованого ринку, вироблено засадничі начала моделі соціально-трудова відносин, що забезпечує конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації конкуренції. Згадані здобутки пов'язані з іменами Бандура С.І., Краснова Ю.А., Колода А.М., Новак І.М., Онікієнка В.В. та багатьох інших.

Масштаби і високий рівень наукових розробок у даній царині нібито давали підстави розраховувати на динамічний розвиток соціально-економічної системи країни. Однак більшість пропозицій не знайшли свого користувача ні в особі держави, ні підприємницького сектору. Настав час поставити питання: чи не є сподівання на державу такими ж ілюзорними, як і попередня віра в універсальність ринкової самоорганізації.

У межах такої широкої проблеми вважаємо за доцільне виділити вужче коло, яке, на нашу думку, концентрується навколо ставлення до державного регулювання як до певного чудодійно позитивного утворення, яке не тільки здатне розібратися у найбільш складних проблемах, а і надзвичайно зацікавлене в їхньому вирішенні. Сутність нашої позиції полягає в тому, що держава не є неподільним та однорідним утворенням, і є екзогенною стосовно економічних процесів. Навіть така складова держави, як публічна політична влада становить складну та відкриту систему, переобтяжену власними протиріччями. Не поспішаючи дати кінцеву відповідь, ми більш схильні розглядати державу в руслі підходів теорії суспільного вибору Дж. Бьюкенена, представлену на пострадянському просторі у версії Нуреєва Р.М. [8, 9, 10], і навіть більш абстрактно – в руслі моделей механізмів колективної взаємодії, яка набула нобелівського визнання в особі Л. Гурвица, Р. Майерсона та Е. Маскіна [3, 4, 5, 7]. Відповідно до цього ми більше схильні говорити не про державне регулювання чи про державу як таку, а про конкретну організацію державного устрою, конкретну організацію механізмів колективної взаємодії (суспільної, масової, публічної), конфігурацію в межах останнього конкретних моделей сполучення державного регулювання та ринкового саморегулювання. Цілком можливо, що в межах згаданих концепцій ототожнення держави з конкретною формою суспільного устрою загалом, а не тільки з публічною владою, перестане бути метафорою й набуде реального змісту.

Таким чином, метою дослідження є доведення неможливості ринкової самоорганізації поза межами певних інституційних передумов та визначення системи передумов,

інституціоналізація яких утворюватиме каркас конкурентоспроможної моделі сполучення ринкової саморегуляції та державного регулювання. Передбачається, що визначені інституційні передумови є тими задачами держави, здатність виконання яких свідчатиме про ефективність державних механізмів регулювання, адекватних вимогам глобалізації ринків і відкритості економічних систем. Отже, наша позиція така: ринок є потенційно ефективним способом організації взаємодії, але його ефективність потребує певних превентивних організаційних зусиль, формування яких не під силу не лише самому ринку, а й далеко не будь-якій державі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідеї виключної ефективності самоорганізації ринку найвиразнішого вигляду набули в моделі неокласичного вільного ринку. Більше того, теорія суспільного добробуту вважає доведеним не тільки ефективність режиму ринкового функціонування, а й наполягає на гарантованих соціальних наслідках. Теоретико-методологічну основу даної моделі складають певна кількість аксіом, реалістичність яких приймається у мейнстрімі без заперечень: екзогенна заданість, сталість і матеріалістичність системи споживчих переваг; індивідуалістичний егоцентризм; максимізуючий раціоналізм; транзитивність оцінок та виборів контрагентів ринкової взаємодії. Саме з цих аксіом дедуктивно виводяться усі міркування про ефективність вільної конкуренції, механізму попиту і пропозиції, пріоритетного прагнення до отримання прибутку, вага граничної продуктивності та корисності тощо.

Не залучаючись до дискусії про реалістичність даних аксіом в історичній перспективі, вважаємо більш корисним визначити перелік суспільних умов, в яких ці аксіоми можуть стати репрезентативними конструктами у справі пояснення розвитку економічних систем. Складність визначення таких умов полягає в тому, що з точки зору конкретного дослідника поточні суспільні умови скоріше є фоном або константою, яку виносять за дужки користуючись принципом "за інших рівних умов", або сприймають як природний стан речей. В процесі пошуку, для їх визначення нами було проаналізовано як чіткі формулювання прихильників ліберального мейнстріму, так і імпліцитні конструкції, на базі яких неявно формується аргументація по конкретних проблемах [1,2,3,5,8,9,10,11,12]. В результаті соціальними умовами визнано:

1. Суспільство в цілому сприймає ліберальну доктрину суспільного устрою, яка спирається на засади "природних прав" і передбачає обмеження здатності і права будь-якого публічно легітимного суб'єкта на свій розсуд впливати на економічну діяльність.
2. Загальновизнаною є приватна власність на об'єкти економічної активності, а мотивація "людини економічної" формується саме навколо привласнення матеріальних благ.
3. Фізична недоторканість особистості гарантована.
4. Поведінка і характер прийняття рішень економічного агента є раціонально оптимізаційними.
5. Процеси пізнання учасників ринку мають емпіричний характер.

Підкреслимо – наявності цих умов достатньо для того, щоб, виходячи з логіки, вивести реалістичність основних функціональних елементів неокласичного ринку і, таким чином, довести дієвість неокласичного механізму ринкової самоорганізації ринку без державного втручання.

Разом з цим аналіз розробок теорій інституціонального спрямування, теорій систем, управління та інформації, соціології та історичних фактів дозволяє вважати сумнівним "природність" чи випадковість зазначених умов, а позицію щодо їх перманентної наяв-

ності в будь-якому суспільстві вважати лише історичним анахронізмом. На нашу думку, усі перелічені умови є результатом свідомого формування та підтримуються спеціально призначеними механізмами, що дає змогу оцінити їх як такі, що мають інституційну природу. Виходячи з цього і розвиваючи логіку інституціоналізму далі, можна запропонувати таку тезу: *істинність та природність даних соціальних умов обмежена та умовна, і всі вони є рисою конкретного етапу життєвого циклу певних імперсональних процесів взаємосанкціонування¹, на якому вони досягають здатності регулювати колективну взаємодію роз'єднаної маси економічних одиниць завдяки набуттю такого рівня інституціоналізації їхніх ключових складових, коли останні перетворюються у імперативні конструкти обмеження, самообмеження та стимулювання індивідуальної поведінки.*

Власну позицію ми аргументуємо таким чином.

Історично еволюція уявлень про суспільний устрій була результатом конфлікту між ліберальною та етатиською доктринами. У XVIII сторіччі цей конфлікт оформився як конфлікт між доктринами “природних прав” Монтеск'є і “народного суверенітету” Ж.Ж. Руссо.

Концепція “народного суверенітету” припускала можливість виявлення справжніх суспільних інтересів, які повинна і, головне, здатна виражати держава. З цієї тези випливала необхідність надання уряду, який володіє вищим знанням, права втручатися в діяльність індивідів та їхніх об'єднань. При цьому “єдина воля”, яку уособлює уряд, не сприймає окремо інтересів не тільки меншості, а й більшості, оскільки інтереси цілого не зводяться до суми інтересів більшості або навіть усіх його членів.

Підхід із позицій “природних прав” обмежував здатність будь-якого політичного суб'єкта ефективно впливати на економічне життя, а тому мав на меті розбудову механізму мінімізації державного втручання. Він визнає однакову цінність інтересів і більшості, і меншості. Виходячи з того, що природні інтереси, на яких базуються “природні права” і більшості, і меншості, пов'язані з приватною власністю на економічні цінності, основним завданням держави визначалося створення політичних умов, які запобігають абсолютній концентрації матеріальних та інших ресурсів у власності окремих осіб або груп.

Важливо звернути увагу на те, що, маючи достатньо розбіжностей, обидва підходи приймають очевидним і “природним” зв'язок економічного інтересу будь-якої людини з накопиченням речового багатства через механізм “оприлюднення”. При цьому набору матеріальних речей ставиться у відповідність нова суспільно санкціонована умовність – титул комплексу повноважень та обов'язків (кожну пару з цього комплексу зручно

¹ Ми уникаємо застосування виразу “імперсональних домовленостей”, який має певну традицію і породжує певні асоціації з ідеями суспільного договору – члени суспільства добровільно, свідомо і на рівних домовляються про існування держави, фірми, правила, закону тощо. Використовуючи вираз “імперсональне взаємосанкціонування” ми маємо на увазі, що отримання згоди на дію не обов'язково повино супроводжуватися такими елементами, як “добровільно”, “свідомо”, “на рівних”, її можна уявити в пом'якшеному варіанті як відмову від активного супротиву. Більше того, будь-який акт дії чи спосіб його реалізації ніколи не закріплюється як традиція, якщо не знаходить схвалення і хоча б примітивного ідеологічного обрамлення у мінімальної референтної групи. Тому говорячи про взаємне санкціонування, ми маємо на увазі, що навіть відсутність проявів бажання активно домовлятися, не важливо чи за наявності до цього можливостей, чи ні по суті стає актом мовчазної санкції, яка часто супроводжується виробленням ідеологічних виправдовувань власної пасивності. А говорячи про імперсональність, ми маємо на увазі, що подібні процеси відбуваються не в обмеженому колі осіб, а серед осіб в різному часі та місці за допомогою обміну інформацією та згідно з певними культурними протоколами.

іменувати як правомочність). В результаті, з одного боку, змістом взаємодії людей з приводу перерозподілу матеріальних речей стає перерозподіл титулів власності, що розриває часові і просторові обмеження економічної діяльності, з іншого – рівень і структура матеріальних речей визначають рівень і специфіку правомочностей титулу власності. Паралельно з цим відбувається певний казус у людській свідомості. Вона наділяє здатністю до об'єктивного існування феномени, породжені нею самою, і приписує їм вагу "природних явищ". Така об'єктивізація віртуальних конструкцій є характерною ознакою обох підходів і стосується не тільки власності. Симптоматичною виглядає, наприклад, те, що позиція К. Маркса по споживчій вартості критикувалася стосовно вибору в її основу праці, сама ж "природність" споживчої вартості як об'єктивного явища отримала мовчазну підтримку.

Поділяючи ставлення до власності як до виняткового економічного інституту, вважаємо, що її вплив на економічні процеси не потребує виправдання так званою "природністю". Надзвичайна роль приватної власності цілком виправдана хоча б з погляду необхідності забезпечення ефективності координації взаємодії та забезпечення комунікації людей, чисельність або розташування яких у просторі та часі не дозволяє безпосередньо контролювати господарчі контакти. Вважаємо, що відокремлення власності від конкретної особи і надання їй прав автономного існування створює при організації колективної взаємодії точку відліку і фокус докладання зусиль, відмінних від конкретної людини. Економічна взаємодія, інтереси, мотивація вибудовуються не навколо людини як такої, а навколо пластичних та "ліквідних" логіко-абстрактних конструктів, забезпечуючи господарчим відносинам потрібну імперсоналізацію. Інший бік справи полягає в тому, що власність (в розумінні системи правомочностей у межах взаємодії певного класу, а не кількості матеріальних речей) відокремлюється не лише від особи, а й від держави. Ми вважаємо достатньо вагомими аргументи Броделя Ф. та Іноземцева В.Л. про те, що приватна власність – це насамперед виклик наскрізному державництву та будь-якій ідеології наскрізної суспільної ієрархії – рід, плем'я, церква тощо. Приватна власність – це право на організовану економічну колективну діяльність (право на організування діяльності значної маси людей) без головування держави.

Зворотною стороною розуміння приватної власності як обмеження держави є визнання можливості інших – недержавних механізмів підтримки приватної власності та фізичної недоторканності. Вважаємо, що визначення таких механізмів наближує до відповіді на питання про організаційні джерела ринку зокрема і будь-якої економічної організації взагалі. Якщо можливо, бодай в принципі, забезпечити координованість взаємодії без власності, а її підтримку разом із фізичною недоторканністю без держави, тоді слідом за К. Марксом, можна трактувати державну владу як спосіб узурпації повноважень щодо використання економічної системи у вузькокласових інтересах, і вважати державу синтетичною надбудовою над "природними" економічними процесами.

Альтернативою державному регулюванню правил колективної та індивідуальної взаємодії, а також відповідних правомочностей є персональна та ітеративна (оскільки масові одночасні домовленості виключені за визначенням) специфікація прав власності. Але ітеративність збільшує рівень непевності у поточному і майбутньому, а домовленості набувають характеру короткострокових угод, які можуть переглядатися як завгодно часто. Короткостроковість контакту не дає можливості накопичувати досвід, виявляти прорахунки, експлуатувати ефекти навчання та масштабу, через що не має ніяких гарантій щодо того, що ресурси рано чи пізно будуть отримані найбільш ефективними користувачами. Ще гірше те, що мирність усіх згаданих процесів не є гарантованою. Говорячи технічною термінологією – рівень розмаїття в системі досягає такого рівня, коли

мінімальних конфліктів достатньо для ланцюгової реакції тотального протистояння. За відсутності дієвого примусу спроби індивідуальної специфікації і захисту прав власності відкривають простір для застосування фізичної сили. Звідси випливають подальші проблеми. Головна з них – глобалізація конфліктів або, за Гоббсом, “війна всіх проти всіх”. Друга проблема полягає у відволіканні значної частини ресурсів від створення благ на захист прав власності та забезпечення виконання умов контрактів і фізичного захисту. В результаті суб’єкти, найбільш успішні у застосуванні сили, привласнюють більші й кращі ресурси, а також встановлюють умови для їх подальшого використання, не зважаючи на критерії ефективності.

Але навіть якщо прийняти, що проблеми пов’язані з фізичною недоторканністю та захистом прав власності, зняті, реалізації потенціалу чистої самоорганізації ринків заважає обмежена раціональність економічних агентів. Концепція обмеженої раціональності вичерпно викладена Саймоном Г., Уільямсоном О. і включена до контексту наукових пошуків вітчизняними та російськими вченими: Ананьїним О.І., Нурєєвим Р.М., Олейником А.М., Тарасевичем В.М., Архіреєвим С.І., Дементьєвим В.В. та ін. Тому, не спиняючись на цьому, вважаємо варто звернути увагу на аргументи щодо недосконалості методологічних засад раціоналістичного пізнання та інтерпретації. Застосувавши відповідний інструментарій [4,6,10,12], можна стверджувати, що неокласичній концепції ринкової самоорганізації відповідає ідея емпіричної теорії пізнання, яка припускає, що ми здобуваємо інформацію безпосередньо з зовнішнього світу без попередньої структуризації понять, правил і теорій. Відповідно до емпіричної теорії пізнання інформація розуміється як сукупність атомарних фактів, абсолютних у своїй змістовності. Між тим доведено, що наше знання про світ не виникає безпосередньо з почуттєвих сигналів як тільки вони досягають мозку. Так звані загальновідомі факти не говорять самі про себе. Насичення їх смислом і змістом, що має значення для прийняття рішень агентами взаємодії, може забезпечити тільки опосередкування зовнішніх сигналів розвинутими раніше когнітивними структурами мислення[6,12].

Подібні аргументи, на наш погляд, руйнують не тільки гіпотезу раціональних очікувань. Всі економічні моделі, які припускають “прозорість” і недвозначність інформації, або ті, в яких агенти однаково реагують на одну і ту саму інформацію, можуть бути піддані сумніву. Оскільки індивідуальні і групові когнітивні структури мислення є результатом цілеспрямованого навчання і соціалізації в межах конкретної культури, саме останні формують концептуальні основи взаємодії, а соціально-культурні феномени стають вихідними елементами механізму розробки і вибору економічних рішень. В результаті так звані “реальні” факти, теоретичні моделі та практики економічної діяльності не можуть бути не тільки абсолютно раціональними, а й виключно економічними.

Отже, нездатність ринку формувати і підтримувати вихідні передумови власного ефективного функціонування спростовує розуміння механізму ринкової самоорганізації як несвідомого, автоматичного та об’єктивного відносно визнаних в суспільстві теорій, культури, системи цінностей, правил і звичок. З іншого боку, формувати та підтримувати згадані умови здатна не будь-яка держава. Точніше, не існує ні емпіричних, ні теоретичних свідчень того, що самого факту концентрації та виділення із суспільства ієрархічної політичної влади достатньо для появи здатності і бажання поділитися владою над економічними процесами із силами ринкового саморозвитку.

Висновки

Узагальнюючи сказане, ми пропонуємо систему передумов суспільної моделі формування та використання людського капіталу, яка спирається на винайдення конкурентоспроможної моделі сполучення державного регулювання та ринкового саморегулювання.

На нашу думку, пропоновані передумови, з одного боку, запускають дію ринкових механізмів у режимі квазіавтономного регулювання, з іншого – є критеріями адекватності держави, при недотриманні яких порушується динамічна збалансованість державницьких і ринкових начал.

1. *Клас передумов² щодо гарантованих мінімумів відповідальності людини.* Мається на увазі прийняття позиції, що ніякі економічні вигоди чи збитки не можуть порушувати елементарні базові права людини. В якості таких насамперед вважаємо забезпечення недоторканності особи та певного простору її існування. Ризикуючи в умовах невизначеності, людина має бути впевненою у не фатальності наслідків власних помилок. Саме це дозволяє розраховувати на поширення того підприємницького авантюризму та ініціативи, які Й. Шумпетер вважав вихідними умовами розвитку.

2. *Клас передумов щодо параметризації (шкалування) простору економічної взаємодії.* Корисною параметризацією ми вважаємо символічний відбиток об'єктивної структурованості економічних процесів та феноменів у такий спосіб, коли для прийняття рішень про реально релевантний простір достатньо незначного набору індикаторів. Насамперед мається на увазі наявність багаторівневості агрегації, коли невеликі і прості інформаційні конструкції адекватно відображають широкі процеси і є легкодоступними. Як приклад, вкажемо на інформаційний конструкт "ціна", "ліміт", "квота", "норма часу", "стандарт" тощо.

3. *Клас передумов щодо параметризації предмета та об'єкта економічної взаємодії.* Предмет та об'єкт економічної взаємодії повинні мати належний рівень об'єктивізації, незважаючи на ступінь фізичної субстантивності. Така об'єктивізація є швидше культурним "зговором" щодо уніфікованого трактування певного об'єкта, градацій його подільності та способів переміщення між людьми. В даному разі об'єктивізацію ми розуміємо як ви-найдження і визнання в певному колі осіб методів відчуження, подільності, однозначної оцінюваності об'єкта (економічна матеріалізація).

4. *Клас передумов щодо визначення символічних форм та режимів (протоколів, форматів) інформування, в поєднанні з відповідними когнітивними шаблонами інтерпретації.* Розмаїття окремих та конкретних умов взаємодії та можливих рішень є плодом конкретної активності людини, яка діє в умовах інформаційної недостатності, і якій притаманна не тільки обмеженість раціоналізації, а й обмеженість знання. За таких умов єдиним способом зниження невизначеності є мінімізація розмаїття уявлення про навколишній світ за допомогою вироблення синтетичних логічних конструктів, якими заміщуються реальні події. Однак сама наявність форм спрощення і протоколів їх використання при прийнятті рішень не гарантує ефективність колективної взаємодії, що є критичною стосовно структури таких конкретних символічних форм та когнітивних шаблонів інтерпретації.

5. *Клас передумов, що забезпечують мінімально достатні масштаби простору конкретного виду відносин.* Ще класиками було зафіксовано, що поглиблення розподілу праці залежить від обсягів ринку. Крім того, навіть на ринках самих однорідних товарів

² Говорячи про передумови ми в даному матеріалі маємо на увазі інституційні передумови. Унікати застосування формули "інститути" нас змушує надмірність і некритичність використовуваності цього поняття. Інститутом так часто опинялося все, що завгодно, а інституціональним підходом так часто називалося будь-яке письменництво, де використовуються "правильні" словосполучення: інститут, контракти, інституції тощо, що ми, не маючи можливості в межах статі визначити своє ставлення до цього поняття, вважаємо більш коректним застосовувати більш розмиті формули: "інституційні конструкції" або "інституційні передумови". Погоджуючись з тим, що це потребує додаткових зусиль читача по їх розплутуванню сподіваємося, що це не завважатиме в цілому викладенню задуму статті.

існує так званий мережевий ефект, коли корисність від користування річчю залежить від кількості користувачів такою річчю. Обидві тенденції призводять до того, що укорінення та типізація певних знахідок щодо зразків поведінки і взаємодії відбувається тільки за достатніх матеріальних умов. Цілком можливо, що для формування достатнього простору відповідним відносинам знадобиться превентивна штучна концентрація таких умов.

Визначені інституційні передумови можуть існувати стабільно лише у разі опосередкування їх колективним (суспільним) визнанням і обов'язкового набуття ними таких унікальних форм, що дозволяють забути про їх онтологічні джерела та мотиви породження. Простіше підкорятися абстрактним правилам ніж конкретним наказам конкретних осіб, а сама можливість посилається на абстрактне правило розширює діапазон можливих конфігурацій взаємодії і бере бар'єри ланцюгових непорозумінь міжособистісної боротьби. Саме такі процеси ми трактуємо як процеси інституціоналізації і вважаємо їх первинними стосовно державної нормотворчості і адміністрування. Зокрема, вважаємо, що забезпечення ефективного процесу інституціоналізації не доцільно презентувати державі, яка конкурує з конкретними ринками задля отримання конкретних господарчих результатів. З цього ж можна передбачити й те, що адресність і конкретність законів далеко не завжди є благом. Конструктивним у даній справі, на наш погляд, є розмежування державних регуляторів і ринку по шкалі абстрактне—конкретне на різних рівнях ієрархії єдиного господарчого механізму. Можливим є й протилежний підхід — визнання ринковості самого політичного процесу (наприклад дозвіл приватного правосуддя, силових угруповань, приватних грошей, легалізацію пенсіонерів за посаду і покупку посад, врегулювання лобювання тощо) і забезпечення можливості виходу на політичний ринок усіх інституціоналізованих контрагентів економічних стосунків (асоціацій, об'єднань, рухів тощо). В такій моделі політика дійсно стає стратегічним "останнім доводом економічних королів", що очевидно надасть прозорості, взаємозалежності і гармонійності складовим єдиної державно-соціально-економічної системи. В такому випадку економічна політика держави, як і будь-яка політика взагалі, може виступати "стратегічним" ринком сфер, преференцій, територій, мас робочої сили тощо на відміну від "приземлених" ринків товарів та послуг. Іншою мовою, політична публічна влада стає невід'ємним і ефективним атрибутом ринкової економіки, а ринок не тільки об'єктом управління, а й інформаційною, культурною та ідейною основою, яка визначає принципи і характер державного регулювання.

Інша можлива модель взаємодії держави і ринку: держава формує та підтримує імперативи конкурентної взаємодії на рівні ринків в цілому, міжгалузевої конкуренції, обмежує оринковлення певних сфер соціально-економічного буття тощо, орієнтуючись при цьому на інтереси не окремих контрагентів ринку, а споживачів ринкових екстерналій. Ринок, в свою чергу, забезпечує конкретний перерозподіл ресурсів і виступає ідеологічною основою економічних відносин як в середині конкретних ринків, так і у міжринковому середовищі. З цієї позиції немає сенсу говорити про автономність держави навіть у забезпеченні суспільних благ, яких у принципі або в даних умовах не може дати ринок. Із свого боку, ринок перестає бути незалежним утворенням, безальтернативним у забезпеченні поточної алокації ресурсів, обсягів і напрямів матеріальних та грошових потоків, а виступає специфічною складовою більш загального господарчого порядку.

Джерела

1. *Бродель Ф.* Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV–XVIII вв. — М., 2007. — 3 тома. — 1743 с.
2. *Вехи* экономической мысли: Теория потребительского поведения и спроса. Т.1. Теория фирмы. Т.2., Рынки факторов производства. Т.3. / Под ред. В.М. Гальперина. — СПб.: Экономическая школа. — 2000. — 1401 с.
3. *Вэриан Х.Р.* Микроэкономика. Промежуточный уровень. Современный подход / Пер.с англ. Под ред. Н.Л. Фроловой. — М.: ЮНИТИ, 1997. — 767 с.
4. *Данилов В.И. Сотсков А.И.* Механизмы группового выбора. — М.: Наука. 1991. — 176 с.
5. *Измалков С., Сонин К., Юдкевич М.* Теория экономических механизмов (Нобелевская премия по экономике 2007 г.). // Вопросы экономики. — №1. — М., 2008. — С. 4–26.
6. *Канеман Д., Словик П., Тверски А.* Принятие решений в неопределенности: Правила и предубеждения / Пер. с англ. — Х.: из-во Институт прикладной психологии "Гуманитарный Центр", 2005. — 632 с.
7. *Сонин К.* Микроэкономика: аукционы и механизмы. Курс лекций. — М.: Российская экономическая школа (ЦЭФИР), 2002. — 46 с.
8. *Нуреев Р.М.* Теория общественного выбора / Р.М. Нуреев; Гос. Ун-т — Высшая школа экономики. — М.: ГУ ВШЭ, 2005. — 531 с.
9. *Олейник А.Н.* Институциональная экономика: Учебное пособие. — М.: ИНФРА-М, 2004. — 416 с.
10. *Панорама* экономической мысли конца XX столетия / под ред. Д. Гринуэя, М. Блини, И. Стюарта; В 2х т. / Пер.с англ. под ред. В.С. Автономова и С. А. Афонцева. — СПб.: Экономическая школа, 2002. — 1068 с.
11. *Постсоветский* институционализм / Под ред. Р.М. Нуреева, В.В. Дементьева. — Донецк: Каштан, 2005. — 480 с.
12. *Ходжсон Дж.* Экономическая теория и институты: манифест современной институциональной экономической теории / Пер. с англ. — М.: Дело, 2003. — 464 с.

Аннотация. В статье разрабатываются предпосылки, которые могут выступить институциональным каркасом эффективного механизма формирования человеческого капитала. В качестве основного метода решения данной проблемы выбрана дедукция. Изучив возможности государств и рынков обеспечивать эффективное взаимодействие, полученные выводы применяются в выбранной предметной области. В результате предлагаются возможные модели взаимодействия государства и рынка.

Summary. The article elaborated assumptions, which may make the institutional framework of effective mechanism for building human capital. As the main method for solving this problem, you deduction. After studying the possibility of markets and ensure effective interaction, the findings apply to the chosen subject area. The result suggests possible models of interaction state and the market.

Стаття надійшла до редакції журналу 03.07. 2008 р.